

emléklapjait. Itt működtek közre országos nevű előadók is, akik közül már halottak: Bálint Sándor, Benda Kálmán, Dömötör Sándor, Morvay Péter, Novák József és Ujszászy Kálmán. Élő előadók közül pedig fel kell sorolnunk: Andrásfalvy Bertalant, Balassa Ivánt, Kosáry Domokost, László Gyulát, Pozsgay Imrét, Szabad Györgyöt, Szakály Ferencet, Székely Györgyöt és Vörös Károlyt.

1974 és 1994 közötti két évtizedben 50 esszét írtam a hazai honismereti mozgalom- ban végzett tevékenységekről. A cikkek témái szinte átfogóan érintették azt a munkát, amelyet végeztünk, *történeti vázlatait* képezve annak. A cikkek a Honismeret köz- ponti folyóiratában, a Századok, a Levéltári Szemle, a Műhely, a Somogy, a Magyaror- szág és a Somogyi Honismeretben, valamint a Magyar Nemzetben, a Szabad Földben és a Somogyi Hírlapban jelentek meg.

35 év! Szinte egy nemzedék, egy emberöltő élete a nemzet öntudatának és önisme- retének a szolgálatában. 80. esztendőm felé lépkedve úgy éreztem, hogy fel kell állnom az elnöki székből, mivel a millezenteszárú felé közeledve fiatalabb életener- giákra van szüksége a mozgalomnak. A nemzet közelgő nagy demonstrációján azon- ban szeretnék résztvenni, mivel a nemzet történelmét író honismereti mozgalomra még nagy feladatok várnak!

Kanyar József

Hatvan éves lenne Ikvai Nándor¹

Már több mint hét éve nincsen közöttünk a XX. század második felének egyik leg- markánsabb egyéniségű muzeológusa, *Ikvai Nándor*. El nem ért hatvanadik évében emlékezünk rá, közreadván a tiszteletére kiadott monumentális két kötetből álló tanulmánygyűjteményt, amelyben magam is szerepelhettem. Teljes értékelésre nem vállalkozhatom, ezért színes tevékenységének három területére fogok szorítkozni.

Az indulás

Három helység játszott meghatározó szerepet Ikvai Nándor életében. Petőháza, ahol 1935. március 17-én lépett az életbe, s ahol élete első öt iskoláját is járta. A legnagyobb meghatározó a család volt: a meleg családi otthon három kitűnő fiút nevelt. Innen hozhatta a hűséget és a munka tiszteletét, amely oly nagyon jellemző volt rá.

Nándor és két öccse a tudomány becsületét is otthonról hozta. A jómódú gazdálko- dó családból származó apa maga is hat gimnáziumot végzett, s csak szüleinek halála miatt hagyta félbe középiskolai tanulmányait. Később jó gazdájává vált nemcsak a családi gazdaságnak, hanem a falu gazdaságának is. Fő feladatának azonban három fia taníttatását tekintette.

Életének második állomása hazánk nyugati ablaka, Sopron volt, itt végezte tanul- mányait 1946-tól 1954-ig; az utóbbi négy osztályt a jönevű Berzsényi Dániel Gimnázi- umban. Kiváló tanárai közül is kiemelkedett Augusztinovitz Elemér, akinek hamar kedves tanítványa, majd „szárnysegédje” lett az ugrifüles, mozgékony és ügyes fiú. A gimnáziumnak nagyon jó volt a kapcsolata a soproni Liszt Ferenc Múzeum nagytudású, később a tudományos munkásságáért Kossuth-díjban is részesülő igazgatójával, Csatkai Endrével. Nándi hamar bejáratos lett a múzeumba és annak igazgatójához. Ahogyan még az én generációm is hívta, Bandi Bácsi vonzotta a fiatal tehetségeket, szerette őket, ellátta őket várostörténeti olvasmányokkal, így járt ezzel elvesztett barátunk is. Gyakran tettek Sopron történeti belvárosában sétákat, ahol in situ láthatták

¹ Elhangzott 1995. április 20-án, Nagykovácsán, az Ikvai Nándorra emlékező tanácskozá- son. (Szerk.)

és hallhatták a tudós eszmefuttatásait. Oly nagy hatással volt rá és oly mély volt az oktatás, hogy egyetemre kerülése idejére már írásai voltak a Soproni Szemlénél, amelyet, természetesen, ugyancsak Csatkai Endre szerkesztett.

Ikvai Nándor egy kis kerülővel jutott a Debreceni Egyetemre. Először operatőr szakra jelentkezett, s mivel nem vették fel, egy szűk évet a petőházi cukorgyárban dolgozott. Közben szabadidejében továbbra is bejárt a múzeumba és első mestere biztatására elkészítette *Petőháza története és néprajza* című 37 oldalas (+fotók és rajzok) pályamunkáját. Dolgozatát máig őrzi a Liszt Ferenc Múzeum.

A harmadik meghatározó momentum a életének a debreceni egyetemi évek voltak 1955 és 1959 között. Magyar és orosz szakra vették fel, de hamar átjutott történelem-földrajz szakra. A néprajzot lényegében harmadik szakként végezte, a harmadik szakból azonban hamarosan az első lett. Mozgékonyága és vállalkozókészsége hamar magára vonta minden tanára és társa figyelmét. Én is, mint a tanszék három éve végzett ifjú tanára, ekkor és itt ismerkedtem meg vele. Egyetemi éve során hamar kidomborodtak emberi tulajdonságai, alig egy-két év elmúltával ő lett a legbennfentesebb hallgatója, majd első szeniora a Néprajzi Tanszéknek.

Megszervezte a tanszék hallgatóinak életét, kijárta, hogy az egyetem esti bezárásáig, 10 óráig bennmaradhattak a szeminárium-könyvtár teremben. Minden hallgató kulcsot és fiókot kapott, s megszervezte az azóta is híres *kástu*-közösséget, a hallgatók közös élés- és létrendszerét. Mindig ő látta el hasznos tudnivalókkal a tanszékre betévedt és ott is maradó egyetemistákat. A fiatalabbakkal törődni sohasem restelt, szívesen tanította őket gépelni, cédulázni, ha szükség volt rá bevezette őket – a lányokat néha nagyobb szeretettel – a fotózás és a sötétkamrai munka rejtelmeibe. Ha jól emlékszem ő volt az első hallgatónk, akinek a diplomájába is bevezették a néprajzi szakképesítést 1959 júniusában.

Az akkorra már Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke jó iskolának bizonyult; erre nemcsak Ikvai Nándor, hanem immár legalább kétszáz végzett hallgatója a tanu. Az egyetemi hallgatók hamar önálló feladatot kaptak, szemináriumi dolgozataikat is önálló terepmunkára, saját gyűjtésükre kellett alapozniuk. A tanszék eleve megkövetelte a terepmunkát, az önálló gyűjtést és feldolgozást. Ikvai Nándornak már volt gyakorlata, sőt eldicsekedett azzal is, hogy a Soproni Szemlében már írása is van közlés alatt. Ifjú tanárokként – ekkor még Ujváry Zoltán és jómagam – nagyon együtt éltünk hallgatóinkkal. Egyik ilyen esti beszélgetésnél azzal ugrottuk Nándit, hogy az Ivácsics névvel nem lehet nevet szerezni a tudományban; először méltatlankodott, majd ráállt a heccnek szánt ötletre, s megkérdezte, hogy akkor mire kellene változtatni nevé? Némi latolgatás után szülőfalujának folyóját, az *Ikvát* ajánlottam, így hát szinte másodkeresztapjának is mondhatom magam!

Intézmény- és tudományos szervező

Hadd kezdjem egy személyes élménnyel. Az egyetem elvégzése után, 1959. július 1-től a debreceni *Déri Múzeumban* kezdte meg gyakorló muzeológiai tevékenységét. Abban az időben egy nagy pótkocsis teherautó rakomány, műtárgyak tárolására alkalmas szekrény érkezett a múzeumba. A budapesti szállítómunkások csak lerakták a bejárat elé, a bepakolás természetesen az intézmény férfinépére várt. Ekkortájt érkeztem a múzeumba, a kapun a bútorhegytől alig lehetett bejutni, előtérben senkit nem találtam, csak Nándor pattogó vezényszavait hallottam valahonnét: „Emeld meg... Fordulj... Ne lazásj!... Az apád... stb.” Mikor felleltem a költöző egységet, egy hatalmas, fiókos textilszekrényt cipeltek vagy nyolcan, közöttük volt a múzeum azóta már elhalálozott igazgatója, Béres András is izzadtan, ingujjra vetkőzve, és egy terembe igyekeztek bejutni Ikvai kolléga irányítása mellett. Mint megtudtam a vonakodó múzeumi

népet igazgatótól ő szervezte meg és vezényelte munkára. Az elmondott esemény példaértékű, szeretett és tudott dolgozni, nem tűrte maga körül a lustaságot vagy a tétlenséget.

Maradandót alkotott mint tudományszervező. E tevékenységre is kívánok néhány példát említeni. 1960 júliusától 1961 augusztus végéig a Hajdú-Bihar Megyei Tanács Művelődési Osztályán dolgozott mint népművelési előadó. Ekkortájt tervezték átadni a megyének a területi múzeumhálózatot, ezt készítette elő Ikvai Nándor is, amikor megtervezte és megírta máig számontartott, első könyvét *Falumúzeum* címmel.

Jelentős tevékenységet fejtett ki Cegléden is a *Kossuth Múzeumban*, aholis 1961. szeptember 1-től teljes 8 évet dolgozott. Ide már mint ifjú házasember érkezett, azt hiszem, hogy Sándor Ildikó és Ikvai Nándor volt a múzeum első két szakképzett muzeológusa. Rögtön felfigyelt, az akkor már 70 év feletti, megfáradt parasztfestő, *Benedek Péter* tevékenységére. Kiállítást szervezett részére, s igyekezett mind jobban felkutatni ismeretlen helyen lévő, kallódó műveit. Az idős festő bejáratos lett a múzeumba, eljárt rendezvényeire.

1968. szeptember 1-től a *Pest megyei múzeumi igazgatóság* vezetője lett, e tiszteét csak 12 évig tölthette be. Cservenka Ferencné megyei elsőtitkárnak nem tetszett az önálló gondolkodás, kompromisszumokra is alig, megalázkodásra még kevésbé hajlandó megyei múzeumigazgató; eltűdözte őt állásából. Ez időszak alatt domborodott ki leginkább kiváló szervező tevékenysége. Ő szervezte meg Szentendrén a megyei múzeumi központot, vonta egységes irányítás alá a megye városaiban lévő intézményeket. Múzeumszervező tevékenységének csúcspontját a Szentendrén kialakított művészeti múzeum-, illetőleg kiállítás-hálózat megteremtése képezte. Ezzel a főváros vonzáskörébe tartozó művészeti nyári műteremhálózat helyén és mellett kialakította az ország legjelentősebb XX. századi művészeti múzeumhálózatát. Megemlítendő továbbá, hogy elől járt a táj- és falumúzeumok, illetőleg a tájházak telepítése terén is. Racionális szemléletéhez hozzátartozott az, hogy csak akkor kezdett tárgyalni egyes települési vezetőkkel, ha azok előre megfelelő garanciát vállaltak a létesítendő intézmény kialakítására és majdani üzemeltetésére.

Hadd álljon itt egy reá jellemző személyes emlék: Amikor engem 1973 februárjában kineveztek Miskolcra megyei múzeumigazgatónak, Bodó Sándorral tapasztalat-körutat szerveztünk, néhány jelentős megyei igazgatóságot kívántunk felkeresni. Dunántúlról jövet, Ikvai Nándor a Déli Pályaudvaron várt 500-as kis Fiat Topolinójával, s amikor Szentendre határában arról panaszkodtunk a picit autóban, hogy alig férünk, akkor azt mondta: „Miért panaszkodtok, mi ebbe az autóba könnyen elférünk Ildivel, a három gyerekkel, meg anyósommal”. A példa és az örök tanulsága még csak most következik: Gazdasági igazgatójával ismertette a megyei hálózat tevékenységét, s amikor azt mondtam, hogy mikor lesz a mi múzeumi hálózatunk költségvetése 5 millió forint, a következőket válaszolta:

„Majd lesz az is nemsokára, de ne feledd, hogy a nagyobb költségvetés több munkát is jelent.” Azóta tudom, hogy nagyonis igaza volt. Megemlítendő még jó hét és fél éves minisztériumi munkája, aholis módja volt derekasan kivenni részét a múzeumszervező munkából. Ő volt az első rangos képviselője a néprajzi muzeológiának a minisztériumban. Itt azután igazán sokat tehetett és tett is a néprajzi, de általában is a magyar muzeológiáért. A jó ügyeket mindig támogatta, ajtaja mindig nyitva állt, sem a jó szóval, sem a segítséggel sohasem fukarkodott.

Itt szeretném megemlíteni szerkesztő és kiadványozó tevékenységét. Szerkesztette a *Ceglédi Füzetek* 12-19. számát. Megszervezte és szerkesztette a Pest megyei múzeumok évkönyv sorozatát, a *Studia Comitatus*-t, a *Pest megyei Múzeumi Füzetek* IV-XIII. sorozatát, valamint több tájmonográfiát, köztük a *Börzsöny néprajza*, illetve a *Tápió-mente néprajza* című monográfiát.

A néprajzkutató

Mint már említettem egyetemista korában már tanulmányai jelentek meg a Soproni Szemlében: *Fakata-fajankó húzás Petőházán* (1957); *Pünkösdi királyné Petőházán* (1958); *Soproni hetivásárok* (1958) stb. A soproni folyóirathoz továbbiakban is hű maradt, később is jelentek meg ott cikkei.

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem az 1950-es évek második felétől a Zempléni-hegység települését és népi kultúráját kutatta. Egy időszakban szinte minden hallgatónk itt kapott terepmunkát, így volt ez Ikvai Nándorral is. Innen írta szakdolgozatát, majd néhány év múlva egyetemi doktori disszertációját is. Több tanulmányának az anyagát ugyancsak itt gyűjtötte. Gondolok itt az *Ethnographia* 1958-as kötetében megjelent *Népi világitás a Zempléni hegyvidéken* c. és *Szénamunka és takarmánykészítés a Zempléni hegyvidéken* (*Ethnographia*, 1962.) c. tanulmányaira.

A debreceni *Néprajzi Tanszéken* az volt a szokás, mondhatnám kritérium is, hogy muzeológusi tudományos pályára készülő hallgatók jelesebbjei már egyetemi tanuló éveik alatt készítsenek el legalább egy, publikálásra érett tanulmányt. Ezzel – természetesen – együtt járt az önálló néprajzi terepmunka, a tudományos anyaggyűjtés, a legfontosabb könyvészeti források kezelése, a cédulázás, az anyagrendezés a kopynyában és a dobozban stb. elsajátítása. A legidősebbek ezt Gunda Bélától leshették el, később ez a feladat már a tanszék két fiatalabb tanárára hárult. A folkloristákkal Ujváry Zoltán, az anyagi kultúra iránt érdeklődőkkel én foglalkoztam. Így esett ez meg – többek között – Ikvai Nándorral is. A tanszék adattára a tanu arra, hányszor kellett átírnia ifjú kollégáknak is főművét, a *Népi gazdálkodás a Zempléni hegység középső részén* (Debrecen, 1967) c. kötet kéziratát.

Tudományos érdeklődése jobbára a magyar nép gazdálkodása témaköre felé terelte. Még 1960-ban a *Néprajzi Közleményekben* jelent meg írása *Gabonásverem a sopronmegyei Peresztegen* címmel. 1962-ben a Déri Múzeum Évkönyvében a debreceni vaseszköz-leletet dolgozta fel (*Néprajzi adatok a debreceni vaseszköz-lelethez*). Nagy feltűnést keltett az *Ethnographiában* 1966-ban *Föld alatti gabonátárolás és az 1981-ben megjelent Tövisborona Észak-Magyarországon és szlovákiai párhuzamai* c. tanulmánya. Első számú kutatási területéhez a továbbiakban is hű maradt. Pest megyei igazgató időszakában, majd később is tanulmányai javát e témakörből írta. Gondolok itt a *Tápiómente és a Börzsöny vidéki publikációra*.

A túlságosan hamar jött halál vetett gátat összegző tanulmányai elkészítésének. Ezek sorából csak a következőkre hivatkozhatom: *Ökologie und Agrokultur* (Műv. és Hagy., XXIII. 1988); *A földművelő gazdálkodás építményei és az éghajlati tényezők közötti összefüggés a Kárpát-medencében* (Építészet az Alföldön c. kötet Nagykovács, 1989). A *Tradíció és innováció a Börzsöny hegység földművelő falvaiban* c. tanulmánya megjelenését ugyancsak nem érthette meg.

Nagyon fontosnak tartotta az ismeretterjesztést, sok újságcikke jelent meg Debrecenben, Cegléden és Budapesten. Publikációk jelzik azt, hogy fontosnak tartotta a múzeumi közművelődést és írt kiállítási katalógusokat.

Szabadfalvi József

A solti korong leveles
díszítménye